

Σχολικά εγχειρίδια μεταξύ προπαγάνδας και πολεμικής

Γράφει η Χριστίνα Κουλούρη

Μάθημα ανατομίας στην Ιατρική Σχολή στις αρχές του 20ού αιώνα. Ο Έλληνας γιατρός είχε να παλέψει με την άγνοια, την προκατάληψη και αρκετές φορές με τη δεισιδαιμονία. Κάπως έτσι συμβαίνει και με τους συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων που ανατέμνουν την Ιστορία της Ελλάδας, του σύγχρονου κόσμου του ανθρώπινου γένους ή της ελληνικής γλώσσας κ.ο.κ. Συγκρούονται με την προπαγάνδα της πολιτικής εξουσίας, που στοχεύει κάθε φορά στο να διαμορφώσει τον ιδεώδη, για τα μέτρα της, πολίτη

ΕΙΝΑΙ ΜΕΓΑΛΟΣ Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΑ ΕΚΛΕΓΜΕΝΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΝΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΕΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΓΙΑ ΝΑ ΔΙΑΔΩΣΕΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ. ΟΜΩΣ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΑΜΦΙΒΟΛΟ ΑΝ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΑΠΟ ΜΟΝΟ ΤΟΥ ΔΙΑΠΛΑΘΕΙ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΙΣ, ΣΤΟΝ ΒΑΘΜΟ ΠΟΥ ΘΑ ΠΡΟΣΔΟΚΟΥΣΑΝ ΚΑΠΟΙΟΙ.

Τα σχολικά εγχειρίδια, κυρίως της Ιστορίας και της Γλώσσας, έχουν αποτελέσει, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, πεδίο ιδεολογικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων. Τα παραδείγματα είναι πολλά και σε μεγάλο ανάπτυγμα χρόνου: από την απόφαση «να καώσω» τα αναγνωστικά της Δημοτικής Γλώσσας το 1920, μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές, μέχρι τη σημερινή διαμάχη για το σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού. Τα επεισόδια που καταγράφονται στην ιστορία της πολεμικής γύρω από τα σχολικά εγχειρίδια είναι οπωσδήποτε διαφορετικά, αλλά έχουν έναν κοινό παρονομαστή: τη λειτουργία του σχολικού εγχειριδίου στο πλαίσιο ενός εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Ο υπουργός παιδείας της Γ΄ Γαλλικής Δημοκρατίας Jules Ferry είχε πει χαρακτηριστικά ότι «όποιος έχει τον έλεγχο του βιβλίου, έχει τον έλεγχο της εκπαίδευσης» (1879). Πρόκειται συνεπώς για ζήτημα διαχείρισης της εξουσίας την οποία φέρεται να κατέχει το σχολικό εγχειρίδιο. Για να το θέσουμε διαφορετικά, το σχολικό εγχειρίδιο μπορεί να αποτελέσει όργανο νομιμοποίησης και ενίσχυσης της πολιτικής εξουσίας που το παράγει και το ελέγχει.

Οι λόγοι για τους οποίους το σχολικό εγχειρίδιο κατέχει αυτή την προνομιακή θέση είναι πολλοί: πρώτον, επενδύεται με το κύρος της αυθεντίας εφόσον περιέχει τη γνώση εκείνη που, σε κάθε εποχή, κρίνεται επαρκής και αναγκαία να μεταδοθεί στη νέα γενιά· δεύτερον, το περιεχόμενό του, μέσω της διδακτικής διαδικασίας, αποκτά διάρκεια μεγαλύτερη από τη χρήση του· τρίτον, η εμβέλεια του μηνύματός του αγγίζει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για εγχειρίδιο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης· τέταρτον, στην περίπτωση του μοναδικού εγχειριδίου

το οποίο αποτελεί κρατικό μονοπώλιο, το μήνυμα που μεταδίδεται συμβάλλει, θεωρητικά τουλάχιστον, στην ομογενοποίηση του πληθυσμού μέσω της ενστάλαξης ενός ενιαίου συστήματος αναπαραστάσεων και αξιών. Η τελευταία αυτή λειτουργία του εγχειριδίου το έχει μετατρέψει, σε περιπτώσεις ολοκληρωτικών και αυταρχικών καθεστώτων, σε ένα από τα όργανα προπαγάνδας της πολιτικής εξουσίας. Για τον ίδιο λόγο εξάλλου συντάσσονται από τα καθεστώτα αυτά index απαγορευμένων βιβλίων, ενώ ασκείται απόλυτος έλεγχος στα σχολικά εγχειρίδια.

Η πολεμική γύρω από τα σχολικά βιβλία αφενός υποκρύπτει ιδεολογικές αντιθέσεις, οι οποίες κυμαίνονται σε πολλές ενδιάμεσες αποχρώσεις αλλά λαμβάνουν διπολικό χαρακτήρα σε περιόδους κρίσης και διχασμών. Αφετέρου, στην πολεμική αυτή εμφιλοχωρεί μια πολιτική διαμάχη σχετικά με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και τον «ιδεώδη» πολίτη που, σύμφωνα με την κρατούσα αντίληψη, μια κοινωνία στοχεύει να διαμορφώσει. Ο προσδιορισμός αυτού του «ιδεώδους» πολίτη μέσα από συγκεκριμένες ιδεολογικές επιλογές και με φορέα τον εκπαιδευτικό μηχανισμό, παρέχει συμβολική εξουσία στους εκπροσώπους των εν λόγω πολιτικών και ιδεολογικών τάσεων. Για να συνεχίσουμε τη σκέψη του Jules Ferry, όποιος ελέγχει την εκπαίδευση, ελέγχει το μέλλον της κοινωνίας. Ωστόσο, ο αφορισμός αυτός δεν ισχύει ούτε καν στα ολοκληρωτικά και δικτατορικά γεγονότα. Είναι δηλαδή αμφίβολο κατά πόσον το σχολικό εγχειρίδιο πραγματικά «φρονηματίζει» και διαπλάθει συνειδήσεις, όπως θα προσδοκούσαν κάποιοι. Αλλά και το σύγχρονο σχολείο έχει απορρίψει προ πολλού αυτού του τύπου τις παιδαγωγικές προσεγγίσεις, τους φρονηματιστικούς στόχους και το ηθικοπλαστικό περιεχόμενο.

Το σχολικό εγχειρίδιο ούτε μπορεί ούτε πρέπει να είναι το μοναδικό μέσο μάθησης. Ο ρόλος του εν τέλει είναι πολύ πιο περιορισμένος από αυτόν που του αποδίδουν τόσο η προπαγάνδα όσο και η πολεμική.

Η Χριστίνα Κουλούρη είναι καθηγήτρια Νεώτερης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου